

Skutečné používání obou jazyků ale vůbec nemusí odpovídat úrovni jazykových schopností. Při vyváženém ovládnutí obou jazyků se můžeme setkat s tím, že takový jedinec v praxi používá jen jazyk jeden. Naopak existují případy, kdy jedinec každodenně používá oba jazyky, přestože jeden z nich ovládá pouze nedokonale (Grosjean, 1982).

Sophie

Bilingvismus ve vztahu ke kognitivním schopnostem

3.1 Původní představa o negativním vlivu bilingvismu

Od začátku 20. století do období 60. let mezi vědci převládalo přesvědčení, že bilingvismus má nepříznivý vliv na myšlení. Testování bylo prováděno prostřednictvím IQ testů, ve kterých zvláště v oblasti verbální inteligence vykazovali bilingvisté obvykle horší výsledky než monolingvisté.

Takovým výzkumem se zabývala Darcy, která zkoumala vliv bilingvismu na výsledky v inteligenčních testech verbálních a nonverbálních schopností (Stanford-Binetova zkouška a Atkinsové Object-fitting test). Výzkumný vzorek, se kterým pracovala, se skládal ze stejného počtu monolingvních a bilingvních dětí (v každé skupině 106) ve věkovém rozmezí dva roky a šest měsíců až čtyři roky a pět měsíců. Své závěry autorka shrnuje do konstatování, že porovnání výsledků bilingvních a monolingvních dětí ukázalo statisticky významné odlišnosti, a sice monolingvní děti ve svém souhrnu dosáhly lepší výsledky v měření IQ než děti bilingvní (Darcy, 1946). Při podrobnějším rozboru výsledků však vidíme, že tato převaha monolingvních dětí se ukázala pouze při použití Stanford-Binetově zkoušce, zatímco v nonverbálním testu Atkinsové uspěly lépe děti bilingvní.

Přestože od konce 60. let pak byl tento pohled na bilingvismus odmítnut a nahrazen naopak zdůrazňováním benefitů, jsou stále někteří rodiče vůči v současné době postulovaným závěrům a doporučením nedůvěřiví. Je to pochopitelné s ohledem na závažnost tématu a s ohledem na to, že tu hraje roli vztah laiků k výsledkům vědeckého zkoumání vůbec. Rodiče mohou mít obavu, že psychologické a psycholingvistické výzkumy podléhají vlivům podobně jako výzkumy v oblasti výživy, kde věda znovu a znovu přehází s novými tvrzeními, která jsou v rozporu s předchozími doporučeními o tom, co je zdravé. Z toho vyplývá obava, že i v této oblasti může po letech dojít k návratu k původním tezím.

Z tohoto důvodu bychom rádi podrobněji poukázali na závažné metodologické nedostatky výzkumů z 20.–60. let 20. stol., jejichž výsledkem bylo zjištění nepříznivého vlivu bilingvismu. Z hlediska metodologie bylo problematických mnoho rovin tehdejších výzkumů:

1. Problém s vymezením pojmu inteligence.

Spočívá v tom, že užívané testy IQ jsou do značné míry kulturně podmíněné a odpovídají západnímu pojetí inteligence.

2. Problém s jazykem testování.

Testování, má-li být dosaženo souměřitelných výsledků, by u bilingvistů mělo být prováděno v jejich silnějším jazyce, eventuálně v jazycích obou. Přitom právě v těch výzkumech, na kterých se dokládají negativní důsledky bilingvismu, probíhalo testování obvykle pouze v angličtině, která nebyla dominantním jazykem zkoumaných bilingvních jedinců.

3. Problém nedostatečného statistického zpracování.

Tato dřívější porovnání vycházela také pouze ze srovnání průměrů výsledných skóre bilingvních a monolingvních skupin, a to bez hlubší statistické analýzy dat.

4. Problém testovaného vzorku.

Klasifikace, kdo je a kdo není bilingvní vzhledem k pojetí bilingvismu spíše jako kontinua, je sama o sobě obtížná.

5. Problém se zevšeobecněním výsledků.

Výzkumy byly původně prováděny pouze v USA a potom zevšeobecnovány i na další země. Navíc výsledky z výzkumů prováděných jen na určité věkové skupině byly zevšeobecněny na bilingvní jedince jako takové.

6. Opomíjení dalších proměnných.

Existuje řada dalších proměnných, které nebyly ve výzkumech zohledněny. V té době se například nepřihlíželo k tomu, z jakého prostředí zkoumaný jedinec pochází, jakého je původu – zda jsou zkoumaní jedinci příslušníci neprestížní jazykové menšiny, nepřihlíželo se k rodinnému zázemí, vzdělání a zaměstnání rodičů. Studií se přitom v USA velmi často zúčastňovaly právě děti z přistěhovaleckých menšin, což je důležitý vnější faktor ovlivňující výsledky.

7. Problematika kontrolní monolingvní skupiny.

Také na straně monolingvní skupiny, se kterou byly výsledky srovnávány, najdeme problematické aspekty. Ne vždy byly dodrženy stejné ostatní faktory (pohlaví, věk, postavení ve společnosti, typ navštěvované vzdělávací instituce) tak, aby byly výsledky skutečně srovnatelné.

Po odeznění tohoto negativního pohledu na bilingvismus následovalo neutrální přechodové období, kdy nebyly zjišťovány žádné negativní, ale ani pozitivní vlivy bilingvismu na kognitivní funkce. V 60. letech pak nastává období, kdy výsledky testování začínají poukazovat na možné kognitivní výhody bilingvních jedinců. Stalo se to tehdy, kdy byly překonány mnohé výše vyjmenované metodologické nedostatky a kdy se ohnisko zkoumání posunulo od pouhého měření výsledků testů IQ k testování kognitivních schopností v širším smyslu.

3.2 Bilingvismus a kognitivní teorie

V souvislosti s bilingvismem se objevilo několik různých kognitivních teorií, z nichž ty nejdůležitější je užitečné alespoň krátce zmínit.

Model oddělených základních jazykových znalostí

(Separate Underlying Proficiency Model, SUP)

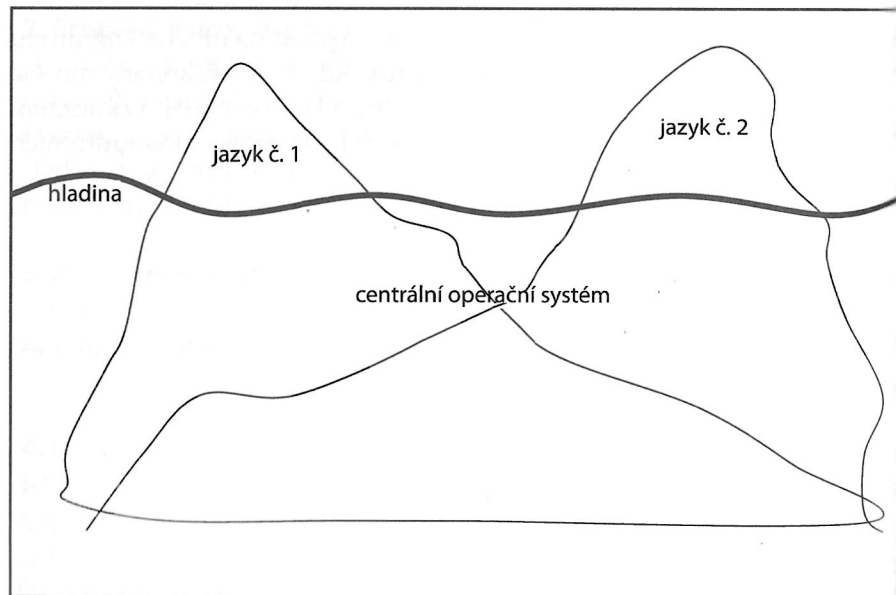
Cummins takto označil naivní teorii rovnováhy, která však vystihuje představu některých laiků o podstatě bilingvismu. Představa spočívá v tom, jako by oba jazyky ležely proti sobě na misce vah a druhý jazyk se podle této představy vyvíjel na úkor jazykových schopností v jazyce prvním. Analogicky vystihuje tuto představu obrázek, kde monolingvní jedinec má v hlavě jeden nafouknutý balon. V hlavě bilingvního jedince, který je vedle, jsou to pak dva oddělené balóny nafouklé jen napůl. Podle této teorie nafukováním jednoho balónu stlačujeme ten druhý (Cummins, 1979a).

S touto teorií koresponduje jedna z obav, že tím, jak se jeden jazyk zlepšuje, druhý jazyk se naopak zhoršuje. Podobně, pokud vycházíme z pevně omezené myšlenkové kapacity, lze mít obavu, že vyplňují-li místo jednoho jazyka více prostoru jazyky dva, zůstává už méně místa pro ostatní kognitivní funkce a schopnosti.

Model společných základních jazykových znalostí

(Common Underlying Language Proficiency Model, CUP)

Cummins přichází později s novým příměrem, který zobrazuje oba jazyky jako dva ledovce, které vypadají nad hladinou jako oddělené, pod úrovní hladiny existuje ale jejich jednotný základ, společný shodný centrální operační systém (Cummins, 1981b).

Grafické znázornění Analogie ledovců podle Cumminse (1981b)**Teorie prahů**

(Thresholds Theory)

V roce 1976 prezentuje Cummins tzv. teorii prahů (Cummins, 1981a). V modelu domu se třemi patry představuje každé patro úroveň jazykových schopností. Překročením tzv. prvního prahu (tedy dosažením určitých jazykových schopností) se dítě vyhne negativním, škodlivým následkům bilingvismu. Překročením tzv. druhého prahu jsou pak umožněny pozitivní dopady bilingvismu. Z této teorie vyplývá, že **pouze relativně vyvážený bilingvismus**, kdy děti disponují v obou (i více) jazycích dobrou kompetencí, se objevuje pozitivní vliv bilingvismu na kognitivní vývoj. Problém této teorie však je, jak definovat ten prahový bod pro konkrétní jazykové schopnosti.

Grafické znázornění teorie prahů dle Cumminse (1981a)

ÚROVEŇ DOSAŽENÉ KOMPETENCE	KOGNITIVNÍ DOPAD
<i>Nejvyšší patro:</i> Vyvážený bilingvismus 2. práh	Pozitivní vliv
<i>Prostřední patro:</i> Méně vyvážený bilingvismus (vysoká kompetence odpovídající věku pouze v jednom z jazyků) 1. práh	Neutrální – ani pozitivní ani negativní vliv
<i>První patro:</i> Nízká kompetence v obou jazycích	Negativní vliv

Hypotéza vývojové interdependence (vzájemné závislosti)

(Developmental Interdependence Hypothesis)

Tato Cumminsova hypotéza výše uvedenou teorii prahů rozvíjí ještě o kousek dál. Hlavní myšlenkou je, že znalost druhého jazyka je závislá na úrovni jazykové kompetence dosažené v prvním jazyce. Z toho pak vyplývá několik důležitých praktických závěrů. Čas, který děti z menšinových skupin stráví v prvním jazyce (v domácím nebo školním prostředí), nijak negativně nenarušuje rozvoj jejich akademických schopností ve druhém jazyce. Podpora jazykových dovedností v prvním jazyce se pozitivně promítá do zlepšení akademických kompetencí i v druhém jazyce (Cummins, 1981a).

Kolers (1963, podle Baker, 2006) navrhl hypotézu oddělených úložišť (separate storage hypothesis), podle které existují dvě oddělená úložiště jazyků s jedním kanálem pro komunikaci, který překládá mezi oběma jazyky. Opakem by byla hypotéza sdílených úložišť (shared storage hypothesis), podle které jsou oba jazyky uloženy v jednom paměťovém úložném prostoru a existují dva kanály pro input a dva pro output. Výzkumy dokládají existenci obou typů, a tím vlastně vylučují obecnou platnost některoli z těchto hypotéz. Poukazuje to na integrační model, který zahrnuje independence i interdependence (Grosjean, 2001).

Holistické pojetí

Grosjean zastává holistický názor, podle kterého nelze poměřovat bilingvní jedince s monolingvními, ale vlastně pouze s jinými bilingvními.

Nejdůležitější je skutečná komunikativní kompetence, která se nutně n rovná kompetencím zjišťovaným v klasických jazykových testech, kde se obvykle nemohou bilingvisté monolingvistům vyrovnat. Grosjean uvádí analogii, že běžce přes překážky nelze srovnávat se sprinterem ani se skokanem do výšky. Tato teorie se odvozuje od pojetí bilingvní osoby jako integrovaného celku, komplexní lingvistické entity (Grosjean, 1982, 2001).

3.3 Pozitivní působení bilingvismu na některé kognitivní funkce

Trendem poslední doby je více zkoumat proces myšlení jako takový spíše než jeho výstupy. Autorkou mnoha výzkumů a publikací na toto téma je v současné době kanadská psycholožka Bialystok (1986, 1988, 2002, 2006, 2007), která ve spolupráci s dalšími kolegy poměrně přesvědčivě dokládá pozitivní působení bilingvismu na některé kognitivní funkce. Jazyk a jiné kognitivní aktivity na sebe mohou vzájemně působit tak, že jazyk může ovlivňovat široké oblasti kognitivního vývoje (Bialystok, 2006).

V současné době se za hlavní kognitivní výhodu bilingvních dětí považuje schopnost lepší selektivní pozornosti a současné inhibice zavádějících podnětů (Bialystok, 2006). Dokáží tedy mnohem lépe ignorovat zavádějící informace a držet se pouze relevantních struktur. Tato procesuální aktivita, tedy selekce a inhibice, je přítomna v mnoha dalších důležitých procesech, především při řešení problémů. Právě tato mnohem více vyvíjená selektivní pozornost je vysvětlením pro výhody bilingvistů v divergentním tvořivém myšlení i komunikační senzitivě. Tato lepší selektivní pozornost je jak lingvistická, tak i prostorová. V testech figura – pozadí jsou bilingvní děti více nezávislé na pozadí (Bialystok, Shapero, 2005).

U bilingvních dětí je více rozvinuto také metalingvistické vědomí, tedy schopnost přemýšlet a reflektovat o povaze a funkci jazyka, a to jak v oblasti analýzy lingvistických vědomostí, tak kontroly lingvistických procesů (Bialystok, 1986). Bilingvní jedinec musí totiž stále volit, jaký jazyk, kdy a v komunikaci s kým použít.

Metalingvistické vědomí považuje Bialystok také za klíčové při rozvíjení schopnosti čtení (Bialystok, 2002). Bialystok a Codd poukazují dále na to, že bilingvní děti dříve chápou koncept čísel (Bialystok, Codd, 1997).

Metalingvistické vědomí slov můžeme rozčlenit na dvě podoblasti: schopnost identifikovat v toku řeči oddělená slova (segmentace); chápání vztahu mezi slovem a jeho významem (referenční arbitrárnost).

Ubojího jsou bilingvní děti schopny dříve než monolingvní (Bialystok, 2006). Bilingvní děti dříve chápou, že slova jsou pouze slova, a v rámci různých her navržených experimentátory je snáze dle zadání nahrazují. Ben Zeev ve svém výzkumu dala dětem pokyn, aby předložené věty transformovaly tak, že určené slovo nahradí jiným zadaným slovem a zároveň ponechají strukturu věty. V tomto testu byly bilingvní děti úspěšnější (Ben-Zeev, 1977).

PRÍKLAD

Podobné výsledky se ukázaly v adaptaci Piagetova testu. V tomto testu řeší děti otázku, zda lze vyměnit názvy slov slunce a měsíc; pokud dítě odpoví ano, následuje otázka, jaká bude v noci obloha, když je vyměníme. Děti mají tendenci říci, že bude světle modrá, nikoliv temná. Bilingvní děti ale rychleji pochopí, že výměna pouhých slov nepovede k proměně reality (Bialystok, 2006).

Jedna z největších výhod dvojjazyčnosti spočívá tedy v tom, že i velmi malé dítě si uvědomuje, že stejnou věc lze pojmenovat různě. Tento raný nácvik abstrakce může být základem větší pružnosti a otevřenosti bilingvních jedinců (Harding-Esch, 2008). Proto nepřekvapí, že další oblastí, kde bilingvní děti mají lepší výsledky, jsou testy divergentního, tvořivého myšlení (Baker, 2006).

Genesee, Tucker, Lambert na základě svého výzkumu poukazují na to, že bilingvní děti prokazují větší sociální citlivost v komunikační situaci. V porovnání s monolingvními dětmi musí totiž stále vyhodnocovat komunikační jazykový kontext a na základě tohoto vyhodnocení volit pro danou situaci a daného komunikačního partnera ten správný jazyk (Genesee, Tucker, Lambert, 1975).

Ještě dosud jasné, nakolik mají některé výše uvedené kognitivní výhody permanentní charakter, nebo nakolik jsou omezené pouze na daná vývoje období. V této oblasti je tedy velmi potřebný další výzkum (Baker, 2006).